

ШЫН

№ 76
(17877)

2010 чылдың
июнь 29,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Иинтилел-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru

АЛЯСКАДАН СЕРИИН САЛГЫН...

«7 бедик. Денали (Бедик, үлүг) — Тыва» команданың ийгүннери Маадыр-оол Ховалыг, Мариана Сурунчап Соңгу ерикада далай деңгелинден 3 метр бедикте чыдар Мак-ли шыпшыынче чедишкенин эш, төрөөн Тывазынга эеп чанып геш, массалыг информация чептеринин журналистеринге ботының аян-чоруктуг альпинисчи үшкүнүн сонуургаткан.

«Аляскадан «эккелген» ымырлаан чаастыг хүнде Азия ү тураскаалдың чанынга чугаа-ты чогуудаалыңар» — деп, чүгле ада эвес, соңгаар ады-сураа аан, билдингир альпинист адыр-оол Бартыштаанович Хо-ыг журналистерни күчүлүг Улуг-инин эринче чалады. Альпи-теривис ындыг ырак черже ип, шыпшыктың шыпшыынга кен дээр хире эвес, харын-даа гээ дам барган хөөрөп, океан, тер ындындан эккелген «сар-ин» биске сонуургатты.

Делегейниң эң-не бедик башта-че үнген санныг альпинистерниң ынче кирип турар эрес-дидим, еккир бо бистиң чаңгыс чер-туттуларывыс «7 бедик» деп спедицияның киржикчилери. Делегейниң 7 бединче кирип турар от шыпшык — Эверестин, Аф-ада Килиманджаронун, Мурнуу ерикада Аконкагуа болгаш бо ада Соңгу Америкада Мак-Кин-иниң кырынга чедип, Россияныгаш Тываның күрүне туктарын гаш чоннуң хей-аадын бедиткен чугаштарны киискиткен бирги алар-дыр. Оларның кайызы-даа «Тыва Республиканың ирбизи» үдүлүг аттың эдилекчилери.

Булуттар ындында Мак-Кинли шыпшы (6193).

Чүрекир, тура-соруктуг болгаш шыдамык кижилерниң бо сонуур-галын, салган сорулгазын чедип алырынга тыва чон улуг дузаны көргүзүп, орук-суурга, аш-чемге, ниити чарыгдалдарга кириштирер кылдыр 160 муң хире рубльди чып, үдээн. Оң аңгыда РФ-тин онза бай-далдар сайыды, Россияныгаш Маады-ры, бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Сергей Күжүгетович Шойгу улуг дузаны көргүскен. Бистиң чуртташ-тарывыс альпинисчи идик-хеви, тускай дериг-херекселдери-биле

делегейниң депшилгелиг дээн чурт-тары — Кореяныгаш, Швецияныгаш командаларының кежигүннеринге адааргалды оттуруп турганын со-нуургатты.

— Тыва чуртувустун онзагай бойдус-чурмалын, бай-байлаан мактап-ла турар бис. Ол хиревисте ону камнап-даа, көргүзүп-даа билбес-тир бис — деп, Марианна Кызыл-ооловна хараадап чугаалай-дыр, — Аляскага-даа, даштыкы кандыг-даа чуртка, каяа-даа чо-рааш, арыг-силигни шуут кайгаар

бис. Конфета чаңгыс саазыны хамаанчок, кижы барып четпес черге безин кижы өдээн безин арттырып болбас-дыр ийин, а бисти-бок шуут тудуп чирип барган-дыр. Ол чок болза төрөөн бой-дузувус боду ала-чайгаар чаражын сөңнеп, кайыын бээр келген аал-чыларны хаара туду бээр-дир дээнинде ханы утка бар дээнинге чөпшээрэжи, ужуражылгавысты дараазында үндүрүлгедэ сонуур-гадыр бис деп аазадым.

Айлаң МОНГУШ.

Сүт-Хөлден медээлер

Чайлагларда

Сөөлгү айларда агаар-бойдус-ч чылып келгени-биле мал чылдыгларынга таарымчалыг йдал тургустунган. Ылаңгыя жуунуң чамдык малчыннары т-сигенниг чайлагларже көжүп элээннер.

Тыва Республиканың алдарлыг лчыны Эрес-оол Санчатович дар онзагай бойдус чурмалдыг рттуг-Дашта каш чүзүн малын йагладып турар. База ол ышкаш г-Аксы сумузунуң хүндүлүг чурт-кызы, күш-ажылдың хоочуну, 79 рлыг Чалбак-оол Байырович ржак кодан малын кедээр Белде йладып турар.

Кожуунуң девискээринде шпес, Манчүрек, Хөлчүктүг, чектиг, Алдыы, Үстүү Ишкinner, ом-Шум, Хүүректиг дээн-ышкаш агай оъттуг, сериин тайгаларда лчыннар кожа-кожа хонгулап ганнар. Малдың чайлаглааш-нын зооветеринарлыг байдал-ле организастыг чорудуп тургаш, ди чүзүн малының күш-деңгил-зин экижидип, шыырак семир-

тилгени чедип алыр сорулганы малчыннар хүн бүрүдө күштел-диргеннер.

Паспорттарны тывыскан

Кижилерниң барык-ла бүгү-ле чуртталгазының төңчүзүңге чедир эдилээр кол күрүне документизи — паспортту тыпсыры база-ла ужу-рукталыг. Чоокта чаа Суг-Аксы суур-нуң уран чүүл төвүңге Россияныгаш ТР-де ФМА килдизиниң кожуунда девискээр пунктузунуң начальниги, иштики херектер албанының майору Минчимаа Ховалыг кожуунуң суму-ларының ортумак школаларында өөренип турар паспорт алыр назы 14 хар четкен 15 оолдар, уругларга паспорттарны байырлыг байдалга тывыскан.

Байырлыг кежээге кожуун ча-гыргазының төлээзи Р.Э. Доржу, Суг-Аксы суму чагырыкчызының оралакчызы М.Б. Ооржак, кожуун-нуң пенсионерлер эвилелиниң дар-газы Н. Ч. Ховалыг болгаш өскелер-даа, ада-иелер-даа паспорт алган

оолдар, уругларга байырны чедирип, чаа паспорттарын камныг эдилевишаан, быжыг корум-чу-румнуг, келир үениң езулуг туруш-туг хамаатылары болурун күзөви-шаан, белек-селектерни сөңнээ-нер.

Байырлалын демдеглээн

Чоокта чаа кожуун төвү Суг-Аксында төпчүттүнген библиоте-каның тургустунганындан бээр 60 база уруглар библиотеказының 25 чылын демдеглээн байырлал-марафон болуп эрткен.

Төпчүттүнген библиотеказының директору Оксана Ондар библио-тека системаларының талазы-биле ниити кыска таныштырылганы кыл-ган. Улаштыр байыр чедиришкени-нери, белек-селектер сөңнээш-киннери эгелээн. ТР-ниң культура-зының алдарлыг ажилдакчызы, «Тываның аныяктары» солунуң кол редактору тургаш депшил үнген, ам Юрий Кюзегеш аттыг

Тываның ном үндүрер черинин директору, хей-хей романнарның, тоожуларның автору, чогаалчы Шоомадыр Дойлуевич Куулар байыр чедирип, солун номнарны, акша-төгерики белек кылдыр бергеш, Тываның Чогаалчылар эви-лелиниң даргазы, «Улуг-Хем» сет-күүлдүн кол редактору, Тываның Улустун чогаалчызы Черлиг-оол Чашкымаевич Кууларның чоруткан байыр чедиришкенин, белектерин дамчыткан. Кожуун чагыргазының социал политика талазы-биле ора-лакчызы Светлана Анзатова Сос-кут болгаш өскелер-даа байыр че-дирип, суй белектерни сунгулаан-нар.

Байырлалда ниитизи-биле белек-селек-даа, акша-төгерики-даа, деткимче-дуза-даа хоомай эвес кирген. Библиотека ажилдакчыла-рынга шаңнал-макталдар, үнелел-дер арбын болган. Чалаткан аал-чылар амдан-сүүзүннүг аш-чем-нерни чооглап, аян ыры ырлажып, мага хандыр байырлааннар.

Бораш ОНДАР.

Сүт-Хөл кожуун.

— Тыва бижик —
80 чыл

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕРГЕЛИГ

2010 чылдың июнь 28-те тыва бижиктиң чогааттынганындан бээр 80 чыл ою. Тыва чоннуң өөредилге, культура, уран чүүл, эртем талазы-биле бурунгаар хөгжүлдэзинге канчаар-даа аажок улуг ужу-рукталыг ол болушкунга уткуштур Тыва Республиканың Чазааның ча-нында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту, ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныяк-тар политиказының яамызы, ТР-ниң Культура болгаш туризм яамызы, Россияныгаш тюркологтар комитеди, Тываның күрүне университеди болгаш Алдан-Маадыр аттыг Национал музей «Тыва бижик болгаш Россияныгаш база Төп Азия чоннарының бижикте-риниң болгаш бижимел ту-раскаалдарының шинчилел-дери» деп делегей чергелиг эртем конференциязын июль 1-ден 4-ке чедир эрттирер.

Эртемденнерниң улуг чы-жыгаш бодунуң шинчилелдери-биле таныштырар сорулгалыг 142 эр-темден киржир күзелин илереткен. Ол болза Россияныгаш аңгы-аңгы регионнарының (Татарстан, Баш-кортостан, Бурятия, Алтай, Ха-касия, Тыва, Якутия) база даштыкы күрүнелерниң (Казахстан, Монго-лия, Турция, Япония, Германия) эртемденнери-дир. Бистиң Тыва-выстың эртемденнери — тыва дыл, төөгү, аас чогаал, чечен чогаал, культура шинчилекчилери, баш-кылар база идепкейлиг киржир.

Конференцияга Россия Федера-циязының, Төп Азия чоннарының дылдарының, национал алфавит-териниң, бижимел тураскаалда-рының талазы-биле шинчилелде-риниң база төөгү, археология, этнография, аас чогаал, чечен чо-гаал, шажын-чүдүлгө, социология, культурология эртемнериниң чугула айтырыгларын сайгарып демдеглээр сорулга салдынган. Эртем чыыжының материалдары (докладтар) ийи томнуг ном кылдыр чыгыш эгелээриниң бетинде үнүп кээр.

Ынчангаш тыва бижиктиң 80 чыл оюнга тураскааткан конфе-ренция Россия Федерациязының болгаш делегейниң эртемденнер ниитилелиниң 100 ажыг кижы кыр-жир улуг ажылы болур. Ук эртем чыыжының киржикчилери Төп Азия чоннарының дыл, төөгү болгаш өс-ке-даа гуманитарлыг эртемнериниң сөөлгү үеге чедир ажыдып шин-чилээн чүүлдерин илеткеп түннел-дерни үндүрер, оң уламындан келир үеге шинчилеттинер ужу-руктуг гуманитарлыг эртемнериниң өө-редилге болгаш культура шинчилел-дериниң проблемаларын демдег-леп, улаштыр кады ажилдажылга талазы-биле айтырыгларны чугаа-лажыр.

Людмила МИЖИТ,
ТГШИ-ниң эртем секретары,
филология эртемнериниң канди-дады.

ТЫВАГА ТУРИЗМ: АНЫЯКТАРНЫҢ КӨРҮЖҮ

Июнь 24-те Тыва Республиканың Чазааның Бажыңыга «Тывага туризм: аныяктарның көрүжү» деп аныяктар диспуту болуп эрткен. Аңаа ТР-ниң Аныяктар Чазааның кежигүннери, республикада аныяктарның хөй-ниити шимчээшкенириниң идепкейжилери, эрге-чагырга органнарында ажылдап турар аныяктарның төлээлери, студентилер, Тывада өөренип, чурттап турар даштыкы аалчылар болгаш турисчи фирмаларның төлээлери киришкен.

ТР-ниң Аныяктар Чазааның даргазы (ТР АЧ) Каң-Демир Монгуш диспуттуң эгелээнин чарлааш, ооң регламентин таныштыргаш, Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолга сөс берген. Шолбан Валерьевич Аныяктар хүнүн уткуштур чыгып келгеннерге байыр чедиргеш: «Тываны турисчи дүлгээзиниң кылырынга кандыг мифтер азы дамчыыр чугаалар барыл?» — деп айтырыгны чыылганнарда салган.

Юлия СМАЙЛОВСКИХ: — Бисте онза чер Дөгээ даа бар-дыр. Бурунгу кижиле ооң эдээнден эгелээш, республиканың девискээринге чурттап, моон ооң салгалдары өзүп көвүдөп эгелээш дугайында тоолчургу чугаалар бар. Оон ыңай Чутнев дээрге дээр эртемден Хааннар шынаазының картазын кылырын онзалал демдегледип турган болгай. Ооң чугаазы-биле алырга, ында кварцтан кылган базырык бар. Ооң дугайында хөйге ам-даа чарлаваан. Черле ыңчаш ол чер төөгү талазы-биле дыка байлак, онзагай чер.

Каң-Демир МОНГУШ: «Бистин аравыста Тываның күдээзи Шонну Тыва канчал элзедип алганын дыңнаптаалыңарам».

Шон КУИРК: «Хөөмей — бистин дыка улуг эртиневис. Тывада ышкаш арыг, айдызат каан дег агаар бойдус чок. Мен Америкага өскөн мен. Ында хемде сугну ижил болбас. А мында арыг, кылаң суглар, бистин сугларывыс харын-даа эм шынарлыг. Дыка хөй өңүктө терим көшкүн амыдыралды, малчын кижиниң чуртталгазын чурттап көрзе деп менден дилээр. Ол база даштыкыларга дыка солун. Дыка хөйүнү чугаалакшап тур мен, ыңчал-за-даа орустаарым арай хирелиг

болгаш моон-биле кызыгаарланып каайн».

Ш.КАРА-ООЛ: «Пор-Бажыңга Владимир Путин кээп чорда, «Алаш» ансамбли база келген. Шонга мен: «Бо дарга эртен Америкаже чоруур деп турар. Президентинге чүнү дамчыдар сен» дээримге, кижим англи дыл кырынга чугааланып-ла эгелээш. Мен Америк президент эвес ышкашыл дээримге, хеп-хенертен тывалааш туруп берген, мен очулдуруп ужурга таварышкан болгай мен».

Айгуш АДЫГБАЙ: «Мен «Сердце природы» деп аныяктарның хөй-ниити экологтуг регионалдыг организациязындан мен. Мен бодаарымга, экологиявыс камнап билбевистен ыянчыг ышкашыл. Чаңгыс Дус-Хөл, Хадыңны ап көрүнер. Долгандыр бок. Хөлге 50 метрден чоокка автомашиналар тургузуп болбас. А бисте кандыг-дыр? Бок урар контейнерлер, биотуалеттерден тургузуп көрзе...»

Сергей ЛАПТИН, КВН-нер лигазы: «Аштап чоруп-ла турар улус бис. Катап база бокталдырып-ла каар-дыр. Ажылды шын эвес организастап турар деп бодаар мен».

Юлия САЙЗУ: «Мында организастаарында-даа эвес, хүннүн-не аштаарында-даа эвес, чурттакчы чоннун культуразын катап эгидери азы көдүрери чугула. Бир кижиле аштап чоруп турда, артындан удур бокталдырып чоруп турар чүвени канчаар организастаарыл, соондан ийи метр черде база бир аштакчы чоруп олурзун дээр бе? Чок. Кижизидер. Кижизитчир. Кижизиттинер.»

Адам ТЕКЕЕВ: Дус-Хөл дээрге онза эм-шынарлыг хөл болгай. Ону чөптүг ажыглаар туржук кандыг-дыр. Мен Кара далайга бир хонукта 500 рубль дээш дыштанып алырдыр мен. А Дус-Хөлге 300 рубль дээш дыштанырда каяа хонаарыл? Каш чылдар дургузунда септелге чок октаттыгын бажыңнарда бе?

Ш.КАРА-ООЛ: «Ол муниципалдыг өңчү болуп турар. Мындыг хевирлиг бокталдырбас ужурлуг ыдыктыг черлеривис эңдерик. Кундустуг, Чагытай дээш, кайы-даа аржааннарывысты адап болур бис. Кижиле бүрүзү бодунуң ажылын кылыр болза эки. Ынчан чурум

турар. Оон чижээн бир чүүлден-даа тайылбырлап болур. Май 1 — Частың, Күш-ажылдың байырлалы болгай. Бис Чазак ажылдакчылары ССРЭ-ниң маадырларының өг-бүлезиниң кежигүннери болур улустуң чевеглери, эрги хөөрлерниң херимин чаартыр талазы-биле ажылды организастааш көрдүвүс. Мен найысылалдың аалчыларынга ол кезек девискээрни көргүзүксээр мен. Ону боттарывыс холдарывыс-биле кылырының орунунга, кижиле бүрүзү бир хүннүн шалыңын төлээш, тускай мергежилдиглерге кылдыртыры эки дээрзин көрдүвүс. Ам ажыл чоруй бергенин билер мен. Чүге мону чугаалап тур мен. Хөй-ниити организациялары популизм-биле хандыкшывазын дээш демдеглээрим ол.

Бо хүннерде Дус-Хөлдү республика өңчү-хөреңгизинче шилчидер дээш ажылдар чоруп турар. Межегейниң хөмүр-даш уургайын садып алган хөреңгитен-биле инвестиция хаара тудар талазы-биле керээни чарган мен. Оон аңгыда Сергей Күжүгетович-биле аңаа хоргаадал төвү (реабцентр) тургузар деп планывыс база бар. Оон аңгыда Чедер хөлдүн малгажын республикадан дашкаар сөөртүп туруп берген. Оон-биле өске санатор курорт черлеринде эмнеп турар. Ол республиканың өңчүзү болур болгаш, ол республикага орулга кириер ужурлуг».

Адам ТЕКЕЕВ: «Мен бодаарымга, Красноярскиниң чижээнге өөренип болур болза эки. Улуг инвестицияда-даа эвес. Тус черниң сайгарлыкчыларын база хаара тудар болза эки. Садыг ажыдып алыр болзунза, ол чоогунга фон-дан кыл дээр ышкаш негел-делерлиг керээден чүге чарып болбазыл. Үрөп кааптар дээш чүү-даа кылбас болза, сайзырал турбас. Бир катап үрээр, ийи дугаарында үрээр, үш дугаарында ооң ыңдыг турарынга улус чаңчыга бээр. Оон хоорай чараш болур».

Ш.КАРА-ООЛ: «Чөлшээржи тур мен. Бизнес төлөвилелдерден кылып көрүнерем. Дус-Хөлге хамаарыштыр суг болза. Ам бо хүннерде ТР-ниң Культура болгаш туризм яамызы-биле Алдын-Булак деп турисчи баазаны кылып турар бис. Дус-Хөлде ажыл-агыйжы эвес

чорукту эдер күзелдиглер бар болза, деткир бис. Төре-Хөлдү ээлеп, ында турисчи баазаны акша ажылдап алыр дээш эвес, адазының «Төрээн чериң төлөптүг ээле, каракта» дээр чагыы-биле тудуп эгелээр кижиле барын көргөш, чор-гаарланыр, өөрүүр чордум. Мындыг хевирлиг кижилерни деткивейин, кымны деткир боор».

Валерия КАН, ТГШИ: «Туризм сайзырадырынга сайгарлыкчы кижилер херек. Оон аңгыда олар Төрээн черинге ынак кижилер болур ужурлуг. Туризм талазы-биле тускай мергежилдиг кижилер бар бе? (Залда 4 кижиле болду — авт). Шынарлыг ачы-дуза чедирери, мергежилдин билер кадрлардан хамааржыр. А бедик мергежилдиг аныяктарның аразында бодунуң херээн ажыдар күзелдиглер эвээш. Шупту бюджет адырынга ажылдак-саар болур. Тус черниң чурттакчылары туризмге хамаарылгазы эки болуру база чугула. Айтырышкын чорударывыска үндезин чурттакчылар туризм болгаш демир-оруктуң Тываже кирер агаар-бойдуска багай салдарлыг болур деп санал турар. Оларга агаар-бойдусту камгалап арттыларының магадылалы херек. Чыылганнарда туризм талазы-биле тодаргай саналдар, тодаргай төлөвилелдер дугайында дыңнаксап тур мен».

Виктория САРЫГЛАР, культура сайдынының оралакчысы: «Мен бо чугааны дыңнап олургаш, Шоннун чугаазында бистин агаарывыс, бистин культуравыс деп демдегледип олурарыңа дыка таарзындым. Туризмниң кайы хевирин Тывага сайзырадыры чугулазын өөренип көрүп, Тывага экстремалдыг туризмни, көдээ туризмни дээр ышкаш хевирлери туруп болурун көрүп турар бис. Республикаже бүрүткетпейн, бүдүү туристеп кирип турарлар хөй болуп турар».

Радомир ЧИГИТ: «Мен Россия биле Финляндия аразында солчулга шугуму-биле Финляндияга 3 ай чурттадым. Бис делегейде хөөмейвис болгаш тускайлаң көшкүн амыдыралывысты камгалап артырып алганывыс-биле билдингир, ыңчангаш ол адыр талазы-биле туристерни хаара тудары чугула. Оон аңгыда Хөөмей байырлалы деп күрүнө байырлалын ТР-ге док-

таадыр болза эки деп саналды мен».

Ренат ООРЖАК: «Туризм сайзырадырынга Интернетке даа хөй медээлер херек. О кожаларывыста туризм сайзырап турар регионнар-биле ар дуржулга солчулгазы ажыктыг».

Орлак КИРОВ «Демир-Са турисчи клубтуң 80 чылдарда үтүңнелдиг ажылдап турганын Тываның камгалакчыларның хуузу аңаа кижизиттинген туртерден тургустунганы бадыткы турар деп демдеглээш. «Центр Азии» турфирманың ажылдакчы амгы үеде туризмниң чидиг айтырыларын айыткаш: «Дүүн Турция же бир турист айткарыптывыс. (Эрткен чылын Израильге чораша олуг далайга эжингеш, үнүп орданынга бир орус уруг: «Дус-Хөл четпес-тир» — деп үнүп олурары дыңнааш, оон-биле чугаалап бээр, Томск хоорай чурттуг ки болган деп чугаалады. Бистин Дус Хөлүвүстү ол далай-биле денч болбас. Оон-даа артык эм-шылалыг» — деп кыйгырыг хевирл чугаазын доосту. «Тувинские канкулы» турфирманың ажылдакчы Алексей Филиппов тываны агаары чеже-даа арыг болза, о биокурлавырлары берге байдал дээрзин чугаалааш: «Аныяк сайгарлыкчылар бизнес төлөвилелде кылдырда, Тываның агаар-бойдуз өөренип көргөш, ийи ай иштинд туристер хүлээп ап болуру өөренип көөр силер» деп сүмелде.

Шолбан Валерьевич Дус-Хөл байдал дугайында тайылбырн элекке бергенинге буруузуңга диспут оон-даа артык чидиг эрте ужурлуг турган ийик деп демдегледи.

Үш шак үргүлчүлээр бо диспутка чугааны эгелеп алган талаа дидимненип, катап-катап чугааж кирип турган болза, ыттавай орган кезээ олчаан олурар арты калган. Ынчалза-даа диспут сол эрткен деп санап тур мен. Оо эрткен үеи ону бадыткап турар Чамдык черлерде чугааны кызылары-биле өскертпкеним дээр баш удур буруум миннип каайн Сайгарылгалар ТР-ниң АЧ-ты электроннуг сайгарылгазын (mbtyva@yandex.ru ykontakt Молодежное правительство) ам-да уламчылаар. Аныяктар идепкейли биле киржиңер.

АЖЫЛЧЫ ОЛУТТАР ЯРМАРКАЗЫ — ЭПТИГ-ДАА, ТААРЫМЧАЛЫГ-ДАА

«Тыва Республикада күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары» деп тускай сорулгалыг республика программаның күсели-биле Кызыл кожуунуң Чонну ажилга хаара тудар төвү эрткен неделяда ажил дилеп турар хамаатыларның ортузунга хостуг ажилчы олуттар ярмарказын эрттирген.

Тускай сорулгалыг ол доктаал-дың боттанышыкынын чедип алыры-биле кожуун чагыргазы, суму чагыргаларынын, Чонну ажилга хаара тудар төптүң болгаш аңаа сонуургалдыг бүгү-ле албан черлериниң сырый, демниг кады ажылдажылгазы негетинген дээрзи билдингир. Хостуг ажилчы олуттар ярмарказын эрттирери ажил дилеп турар кижилерге болгаш ажил берикчилеринге эң-не таарымчалыг хевир дээрзин херек кырында бадыткаан. Чаңгыс черге чыгып,

ажыл берикчилеринден бодунга кандыг тааржыр ажылдар барын билеп ап, резюме бижин берип, шилилгени чорудары ажил дилээр кижиге албан черлерин кезип чорбас, эптиг. А ажил берикчизи ажил дилеп келген кижилерниң харназынын, эртем-билиин, арга-дуржулгазын өөренип көрбүшаан, ола черинге керээни чарып, ажилчы олут-биле хандыраары база таарымчалыг.

Бо удаада кожуунда улуг бүдүрүлгелер болур ногаа тарыыр теп-

лицаның, «Кызылский» куш фабриказының, «Фейерверк» кондитер цегиниң (удуртукчузу Филимонова) база кожуун чагыргазының спорт болгаш аныяктар политиказының талазы-биле килдистиң (В. Котчин), Каа-Хем суму чагыргазының (Э.Иргит), С. Базыр-оол аттыг Культура бажыңының төлээлери ярмаркага идепкейлиг кирип, хостуг олуттары сүмелеп, боттарның талазындан кандыг негелделер салдынып турарын тайылбырлаан.

Ногаа тарыыр теплицага болгаш куш фабриказынга ажилчын күштер кончуг херек. Аңаа ажылдаар ажилчыннарда тускай эртемниг болуру албан эвези-биле (ногаажи, агроном, куш ажаакчызы, мал эмчизи дээр ышкаш тускай эртемнерлиг болза кончуг эки ийик) бо. Бүдүрүлгелерге элээр каш кижини

хаара туткан.

Чаңгыс ол хүн ниитизи-биле 65 кижиле ажил дилеп келген, шынап-ла ажылдаар күзелдиг кижилер ол хүнден эгелеп ажылдыг болганын онзалал демдегледип болур. Ярмарка үезинде психолог бодунуң ачы-дузазын чедирген. Социал берге байдалда таварышкан ажил чок кижиле ол үеде чүнү канчаарын, ажил берикчилеринге чеде бергеш, бодун канчаар алдынарыл дээр ышкаш эргежок сүмелерни бергени чамдыктарга чедишкенин түңнелди берген чадаас.

Биче болгаш ортумак бизнести, сайгарлыкчы, ажил-агыйжы чорукту деткири, тудуг индустриязын хөгжүдери, көдээ ажил-агыйжың продукциязын бүдүрерин база болбаазырадырын сайзырадып деткириниң талазы-биле хемчег-

лер күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырар талазы-биле программаның кризиске удур кол хемчеглери бооп турар. Ынчангаш кожуунуң социал-экономика хөгжүлдезинге беримчезиниң талазы-биле санаашкынын болгаш беримчезин хынап, сайгарылганы кылгаш, боттары ажилчы олуттарны тургузар күзелдиг ажил чок кижилерниң бизнес-планнарының төлөвилелдерин сайгарып, деткимчени бээр хире кижилерге биче сайгарлыкчы чорукче орукту ажиткан. Бо чылдың чартында 19 кижиле биче сайгарлыкчы ажилче кирип, немелде 33 ажилчы олутту ажиткан. Ынчал кээрге чонну ажилга хаара тудар талазы-биле программаның боттанышыкыны-биле биче бүдүрүлгелерде бо чылдың чартында ниитизи-биле 52 кижиле ажилда хаара туттунганы — эки түңнел.

Владислав САТ, Кызыл кожуунда Чонну ажилга хаара тудар төптүң специализи.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың республика бюджетиниң күсели-биле хандыртынып турар кезектерниң чагыргазында ажилдап турар иштики херектер органның ажилдакчыларына идиг (стимул) болуп турар ай санында немей төлевирлерни 2010 чылда тургузар дугайында

2010 чылдың май 31 №217 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың республика бюджетиниң күсели-биле хандыртынып турар кезектерниң чагыргазында ажилдап турар иштики херектер органның ажилдакчыларына идиг берип (стимул) чедирер сорулга-биле, Россия Федерация-зының ИХЯ-ның 2008 чылдың октябрь 20-де №885 дужаалы езугаар Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың республика бюджетиниң күсели-биле хандыртынып турар кезектерниң чагыргазында ажилдап турар иштики херектер органның ажилдакчыларына идиг (стимул) болуп

турар ай санында немей төлевирлерни тускай чурум болгаш хемчээл езугаар тургузар.

2. Тыва Республиканың республика бюджетинден аңгылаан акша-хөреңгилерниң кызыгаарына бо доктаалда көрдүнгөн ай санының идиг берип турар (стимул) төлевирлери ол сорулгаларга ажылдаттынар.

3. Бо доктаалдың шийтпирин 2010 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болдурар.

4. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

күрүне корпорациязы—чуртталга-коммунал ажил-агыйны чаартырының фондузунун акша-хөреңгизи — 162737,857 муң рубль;

Республика бюджетиниң акша-хөреңгизи-5530,000 муң рубль; муниципалдыг тургузулганың — Программаның киржикчилериниң тус чер бюджеттериниң акша-хөреңгизи — 5584,007 муң рубль; оран-сава ээлериниң, чуртталга бажыңнарының ээлериниң эштежилгелериниң, чуртталга, чуртталга-тудуг кооперативтериниң азы өске-даа тускайжыттыг хереглел кооперативтериниң акша-хөреңгизи-9150,097 муң рубль.

Боттандырган соонда чедип алдынар сөөлгү түннелдер-чуртталга бажыңны эргижирээр чоруунун ниити деңгелин кызылары; ниити шөлү 230,557 муң дөрбелчин метр 76 бажыңнарга капитал септелгени чо-

руткан соонда хөй квартиралыг бажыңнарының ниити эт-хөреңгизиниң техниктиг байдаты шынар талазы-биле экижиер.

Программаның киржикчилери-Программада киржип турар болгаш чуртталга-коммунал ажил-агыйны чаартырына идиг бээр фонд — күрүне корпорациязының акша-хөреңгизиниң күсели-биле саң-хөө дузанын көргүзериниң негелделерин күүсеткен муниципалдыг тургузулгар; Ак-Довурак, Кызыл хоорай округтары; Шагаан-Арыг, Туран хоорайлар; Бай-Хаак, Кызыл-Мажалык, Хову-Аксы суурлар.

Күүселдениң контролю — Программаның күүселдезинге контролюду күрүне чагыкчызы—Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызы контролюду боттандыра.

Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының 2010 чылда ажил-чорудулгазының мурнады шийтпирлээр угланышкыннарының дугайында

2010 чылдың май 27 №213 Кызыл хоорай

2020 чылга чедир үеде Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдезиниң стратегиязын боттандыра сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының 2010 чылда ажил-чорудулгазының мурнады шийтпирлээр кол-кол угланышкыннарына республика ужу-дузалыг бойдустун тураскаалдары болур «Хадьң хөл» болгаш «Дус-Хөл» хөлдери дыштанылга черлери кылдыр ажыктыг ажылгаарын организастаары кылдыр тодарадыр.

2. Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының 2010 чылда ажил-чорудулгазының мурнады шийтпирлээр кол-кол угланышкыннарын күүседир талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаар.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинге контролюду Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.С. Иргитке дагыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Хоойлу-дүрүм хажыдышкыннарының профилактиказының талазы-биле Чазак комиссиязының болгаш хоойлулар төлөвилелдериниң ажил-чорудулгазының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составтарына өскерилгелер кириериниң дугайында

2010 чылдың апрель 21 №140 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Хоойлу-дүрүм хажыдышкыннарының профилактиказының талазы-биле Чазак комиссиязының 2008 чылдың август 22-де Тыва Республиканың Чазаның №486 доктаалы-биле бадылааны составына дараазында өскерилгелерни кириер:

а) комиссияның составына Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле сайыды С.В. Плаховту кириер;

б) Н.Г. Кууларның албан-дужаалын дараазында эдилге-биле бижиер: «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының девискээр политиказының болгаш хамааты ниитилел черлери-биле кады ажилдажылганың девискээр политика эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы»;

в) комиссияның составындан А.А. Лачугинаны, В.И. Леснякты, К.С. Мазуревскийни үндүрер.

2. Хоойлулар төлөвилелдериниң ажил-чорудулгазының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының 2008 чылдың январь 18-те Тыва Республиканың Чазаның №14 доктаалы-биле бадылааны составына дараазында өскерилгелерни кириер:

а) комиссияның составына кириери болза:

С.В. Плаховту — Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле сайыды, удуртукчуноң оралакчызы кылдыр томуйлавышаан;

О.И. Чеклецованы — Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле яамының килдис начальниги;

Л.С. Мурманэни — Тыва Республиканың

кадык камгалал сайыдының бирги оралакчызы;

О.Д. Натсакты — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының сайыдының бирги оралакчызы;

Н.А. Ондарны — Тываның күрүне университетиниң юриктиг факультетиниң деканы;

А.И. Очурну — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Тыва Республиканың Улуг Хуралында бүрүн эргелиг төлээзи;

А.И. Рязановту — Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле сайыдының бирги оралакчызы;

В.Н. Фитинни — Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының эрге-хоойлулар экспертиказы болгаш хоойлужудулганын чүрүмчүдүр эргелелдин начальнигиниң оралакчызы;

б) комиссияның составындан А.М. Адыгбайны, В.Г. Глуховту, А.П. Дамба-Хууракты, В.Н. Ефимовту, А.С. Кууларны, В.К. Кууларны, С.О. Ондарны, Р.О. Самданны, М.В. Шмаковту үндүрер.

в) А.М. Монгалдың албан-дужаалын дараазында эдилге-биле бижиер: «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар—Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу, удуртукчу»;

г) Ш.Ч. Монгуштун албан-дужаалын дараазында эдилге-биле бижиер: «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунун оралакчызы—күрүне албанының болгаш кадр политиказының эргелелиниң начальниги».

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республикага чоннуң социал хандырылганының күрүне стандарттарын доктаадып тургузар чурумунун дугайында

2010 чылдың апрель 21 №150 Кызыл хоорай

1995 чылдың декабрь 10-да «Россия Федерациязына чоннуң социал камгалалының үндэиннериниң дугайында» №195-ФЗ Федералдыг хоойлуга, 2004 чылдың декабрь 29-та «Тыва Республикага чоннуң социал хандырылганының дугайында» Тыва Республиканың №1150 УХ-1 Хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республикага чоннуң социал хандырылганының күрүне стандарттарын доктаадып тургузар чурумун бадылаар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

(Уланчызы 6-гы арында).

«Тыва Республиканың Бизнес-инкубатору» күрүнениң автономнуг албан чериниң Уставына өскерилгелер кириер дугайында

2010 чылдың май 31 №224 Кызыл хоорай

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр болгаш деткиер адырда, биче болгаш ортумак сайгарлыкчы деткиериниң механизмнерин болгаш чаа хевирлерин шигээди алып, рынок хамаарылгаларының инфраструктуразының сайзыралының болгаш хөгжүлдезинге таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле күрүне политиказын боттандыраарын хандыра сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың октябрь 9-та №502 доктаалы-биле бадылаан «Тыва Республиканың Бизнес-инкубатору» күрүнениң автономнуг албан чериниң Уставына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2.2 пунктуга дараазында уткалыг 7-9 иштики пунктуларны немээр:

«7) Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге оларның сайзыралының аңгы-аңгы чадаларына, ооң иштинде адрес, методика, информация, консульта-

ция, өөредилге, эрге-хоойлу талазы-биле деткимчи, комплексти-биле болгаш квалификастыг хандырылганы организастаары;

8) регион деңгелинде биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң ажил-чорудулгазының туруп турар чидиг айтырылганын илередир болгаш шийтпирлээр, ооң иштинде биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң ажил-чорудулгазын өйлеп турар эрге-чагырганың органны-биле, хыналдахайгаарал органны-биле административтиг ажилдарны бөдүүнчүдери-биле чөлшээржилгелерни болгаш кады ажилдажылганың регламентин ажилдап кылыр;

9) сайгарлыкчы чорукту деткиер муниципалдыг төптерниң ажил-чорудулгазына дүүштүрүлгө, методика болгаш консультация үделгезин чорудары».

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2010 чылда Тыва Республиканың девискээринге хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле республиканың адресстиг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың март 19 №93 Кызыл хоорай

2007 чылдың июль 21-де «Чуртталга-коммунал ажил-агыйны чаартырына идиг бээр фондунун дугайында» 185-ФЗ Федералдыг хоойлунун 15, 18 чүүлдерин күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2010 чылда Тыва Республиканың девискээринге хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле

республиканың адресстиг программазын бадылаар.

2. Бо доктаалдың күүселдезинге контролюду Тыва Республиканың Чазаның аппаратының комплекстиг социал-экономика хөгжүлде эргелелинде дагыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 19-та №93 доктаалы-биле бадылаттынган

2010 чылда Тыва Республиканың девискээринге хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле республиканың адресстиг программазы

2010 чылда Тыва Республиканың девискээринге хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле республиканың адресстиг программазының ПАСПОРТУ

Ады-2010 чылда Тыва Республиканың девискээринге хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле республиканың адресстиг программазы Ажилдап кылырының барымдаазы-2007 чылдың июль 21-де «Чуртталга-коммунал ажил-агыйны чаартырына идиг бээр фондунун дугайында» 185-ФЗ Федералдыг хоойлу

Күрүне чагыкчызы-Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызы

Кол ажилдап кылыкчылар-Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилел болгаш тус чер бот-башкарылганың органны

Кол-кол эчис сорулгалары-капитал тудуг кылырынга муниципалдыг тургузулгарга саң-хөө деткимчезин көргүзери; хамаатыларның чурттаарына таарымчалыг болгаш айыыл чок байдалдарны тургузары; чуртталга фондузунун камгалалын хандыраар

талазы-биле чурттакчы чоннуң эгелээшкини деткири; Тыва Республиканың чуртталга-коммунал ажил-агыйны чаартылгазының шынарын бедидери; хөй квартиралыг бажыңнарда оран-саваның ээлериниң капитал септелге чорударына белен болурун хандыраар; капитал септелгени чорудуп тургаш ажыктыг техниктиг шийтпирлерни ажылдаары; чуртталга бажыңны ээлериниң эштежилгелериниң санын улгаттыраар; чедирип турар чуртталга-коммунал ачы-дузаның шынарын бедидери; хөй квартиралыг бажыңнарның техниктиг байдалын экижидери.

Күүседир хуусаазы-2010 чыл.

Кол-кол хемчеглерниң даңызы-кол-кол хемчеглерниң даңызында организастыг, эрге-хоойлу болгаш саң-хөө байдалдарлыг хемчеглер кирген.

Үлүглөп акшаландырының хемчээли болгаш дестери-Программаны боттандыраарыне шилчиткен акша-хөреңгиниң ниити түнү 183001,961 муң рубль, ооң иштинде:

Россия Федерациязының Коммунисттик партиясы — КРИЗИСТЕН ҮНЕРИНИҢ АРГАЗЫ БАР

Кризистен үнериниң аргазы — социализм!

Совет Эвилелин кара сагыш-биле чуура шапкандан бээр 20 чыл хире үе эрткен. Бо болуушкун дээрге кижилер төрөлгөтөннүң төөгүзүндө эң улуг кем-херек үүлгедиишкини-биле болгаш дыка айыылдыг озал-ондак-биле бир дөмөй чаңгыс одуругда турар чүүл-дүр.

Ийе, чуртка өскерилгелер ынчан херек турган. Черле ынчаш, техниктиг-даа, хөй-ниити-даа нарын система черле өскертирин негээри чөп болгай. Бо удаада «эде тургустунуушкун», «реформалар» деп сөстөргө чагдынып алгаш, ССРЭ-ни буурап дүжүреринге чедирген. Ол буурап дүжүүшкүндөн Россия мынчага үнүп шыдавайн турар.

«Барыын чүкте өңнүктөривистиң» болгаш чурт иштиниң «реформаторларының» чүнү чугаалап турганын сактып көрээли. ССРЭ-ни дүжүргөн болгаш буржуазияның эрге-чагыргазын тургускан чорук хамаатыларга амыдыралдың чаа шынарын хайырлаар дээн болгай. Эртемниң болгаш техниканың чаа-чаа чедиишкиннерин доп-дораан шиңгээдип алыр бис, экономика-даа сыылады хөгжүй бээр диштилер. Демократия бистиң чуртувуска хүн бүрүнүң амыдыралы апаар, чурт Европаның «ортумак аңгызының» деңнелинге чедир чечектели бээр деп турганнар.

Эрге-чагырганы апкаш, олар база-ла азап эгелээннер. Өртек өзүлдезин болдурбас дээш рельстер кырынга доора чыдыптар бис деп-даа турдулар. Ооң соонда өртектер хензиг, каш ай дургузунда өзөр деп мегеледилер. Шыдажып көрүңер, удавас дываажан оранынга дег чурттай бээр бис деп бисти кыйгырдылар. Оларның оозу көк меге болганын ам көрдүвүс.

Эде тургустунуушкунну эгелеп турган демократтарның

аттары ам уттундуруп бар чыдар. Оларның орнун чазы болгаш кээргел чок маңгыстар ээлепкен. Бөгүн олар Францияда болгаш Италияда ордулар, Германияда яхтала, Лондонда тергиин квартиралар, Америкада хуу самолетта садып ап турарлар. Ооң-биле чергелештир олар Россияны заводтарын болгаш фабрикаларын тонап, самчыгдал хоорайларның келир үезин дуй идип, муң-муң суурларны хоозурадып, бистиң бойдузувус курлавырларын төтчегле садып турарлар. Олар боттарының бай-байлаан көөргөдиги турар, а чон улам ядарап, улам хоозурап турар.

Сөөлгү чылдарда болган реформа дээр чүвөлөр чүгүл хоозурадыкчы болуп келген. Оларны үүлгеткен кижиле дээп болбас чугула кижилер апарганнар. Кудриннер, чубайстар, фурсенколар, кириенколар, сердюковтар, зурабовтар болгаш олар ышкаш өөдежоттар эрге-чагырганың чугула бөлүглежишкини апарган. Путинниң чазаанды Ельцинниң чазааның кадрлары хевээр арткан. Шак мынды «команда» Россияның айыыл чок чоруунга НАТО де агрессивчи блоктан-даа дора айыылды диргелдирип турар. Б эрге-чагырга «кризиске удур демисел» деп мегеленип олигархтарны улам-на байыдарын үргүлчүлөп турар.

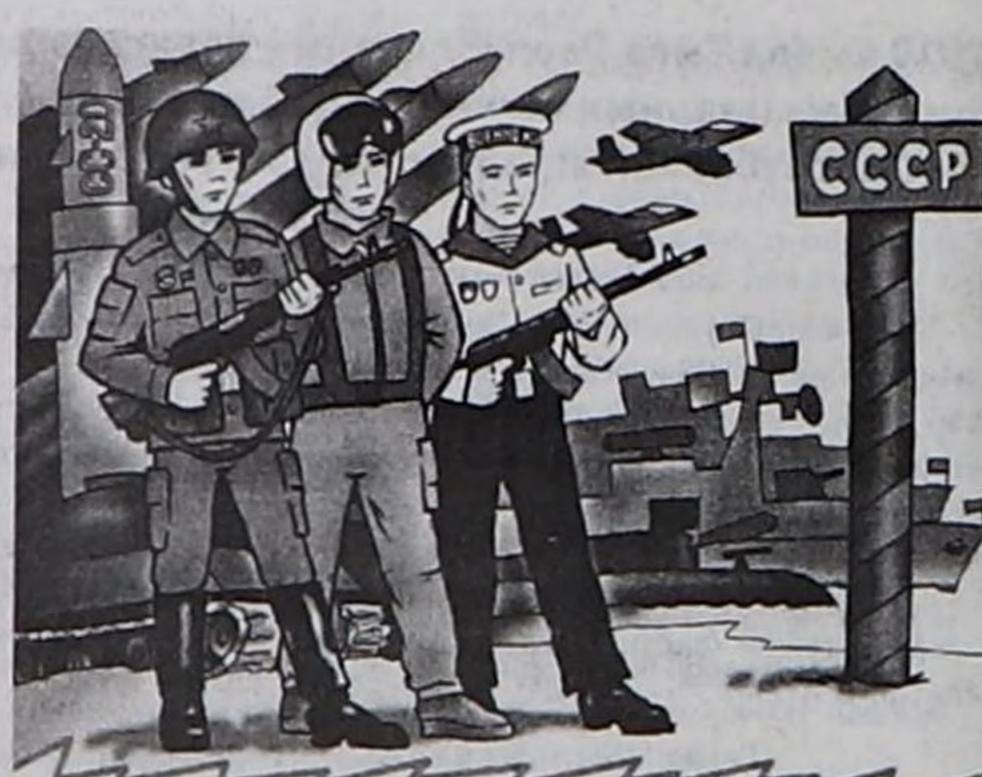
Россияны капитализмниң оруунче күш-биле киирген чорук кандыг түңнелге чедирип турарын бо политиканың түңнелдери боданырынче албадап турар. Совет Эвилелин чуура шапканының соонда эрткен чылдарда чон кайы хире кара сагышты-биле мегелеткенин ам билип турар. Россия бодунуң эрткен үезинге, амгы үезинге болгаш келир үезинге удур көстүп көрбээн кем-херек үүлгедиишкининге тава

Бирги кем-херек үүлгедиишкини. Россияның составынга чүс-чүс чылдарда кирип турган аажок улуг девискээрни чидиргени. Акы-дуңмалышкы чоннарның төөгүдөн бээр тургустунган ниитилежилгезин буза шапканы. Делегейде өндүр улуг күрүне болуп турган эрге-байдалын Россияның херек кырында оксунганы.

Ийиги кем-херек үүлгедиишкини. Үлет-пүрнү болгаш көдээ ажил-агыйны сандаратканы. Чуртту Барыын чүктүн чиг эт алыр чери болдурганы. Бойдустан эгиттинмес курлавырларын кайы хамаанчок садып-саарганы болгаш россияжилерниң үе-дүптен бээр чурттап келген черлеринге медресел чок хамаарылгазы.

Үшкү кем-херек үүлгедиишкини. Шериталазы-биле улуг күрүне болуп турган эрге-байдалын Россияның чидиргени. Чепсекти Күштерниң «реформазы» деп ажылы херек кырында бистиң камгалал күчүвүстү суларадып турар. Бодунуң эрге-ажыктарын камгалаар эргени Россиядан былаап ап турары.

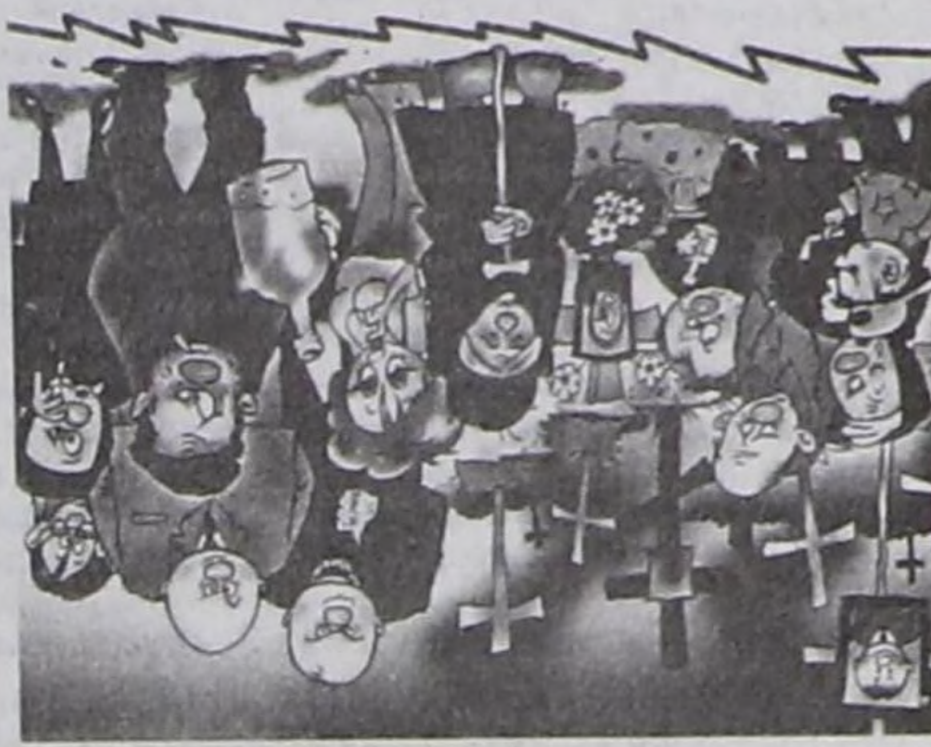
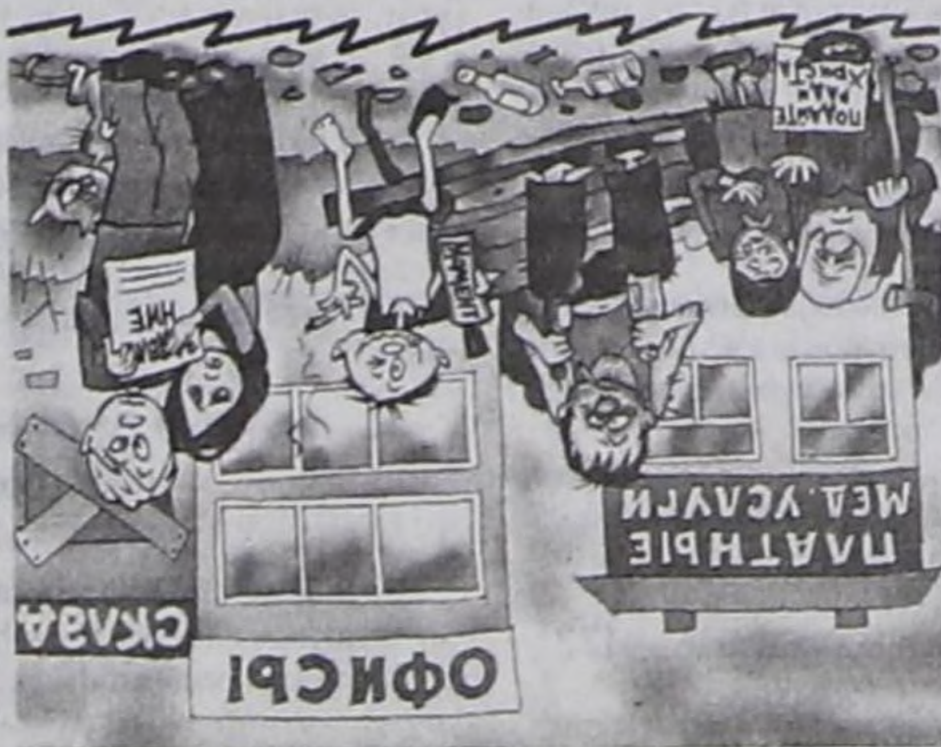
Дөрткү кем-херек үүлгедишкени. Улус өөредилгениң болгаш дээди өөредилгениң делегейде эң терин турган системазын буза шапканы. Культураның өнүгүр улуг чаңчылдарындан ниитилелди сандараарына бедирер кылдыр ойталааны. Ном садып турган баартыктар, радио-телеэфир даштыкының чиик өртектиг богу-миле долдунган.

Бешки кем-херек үүлгедишкени. Бодунуң чонун мөлчүп чииринге үндезилеттинген күрүнени тургусканы. Совет үениң кайгамчык чаалап алыышкыннарын узуткааны. Чиигелделерни акшаже шилчиткени, чүге-даа четпес пенсиялар-биле, уругларның хензиг пособиеси-биле чуртту бужартатканы.

Алдыгы кем-херек үүлгедишкени. Россияның чонунуң өлүп төнүп турары. 1991 чылдан бээр чурт 15 миллион кижизин чидирген. Россияның чурттагы чонун чүгле 50—70 миллион чедирер дээн Барыын чүктүн күзелин чайгылыш чок күүседип турары ол. Ынчан чурттуң девискээринге контроль чорудары нарын апаар.

Бурунгаарлаар үе келген

Бо хүнде чорудуп турар политиканың түңнели амгы үениң эрге-чагыргазына шийткел болур. Бистиң өгбелеривис бодунуң чуртун камгалап, дайылдажып тургаш, келир үезин тургузуп кааннар. Олар биске аажок күчүлүг күрүнени арттырганнар. Оларның ол күш-ажылы халас барбазын дээш РФКП бүгү-ле хемчеглерни ап турар.

Россияның чонунга чөлүгү, күштүг болгаш хамаарылга чок Төрзөн чурт херек деп санап турар бис. XXI векте чүгле социализмниң оруу-биле аңаа чедип болур.

Россияны катап тургузарының программасы РФКП-де бар. Ол бөдүүн, билдингир болгаш хандыр ажилдап кылдырган. Хамаатыларның деткимчезинге даянышаан, дараазында чүүлдерни кылырынга белең бис:

мобилизаастаар болгаш ажыктыг ажыглаар сорулга-биле улус ажил-агынын эргелеп-башкаарының төлчүткен органын тургузар.

★ Чуртка аш-чем талазы-биле айыыл чок чорукту чедип алыр. Бюджеттин чарыгдал кезээниң 10-дан эвээш эвес хуузуң көдээ ажил-агыны хөгжүдеринче шилчидер. Көдээни катап тургузарындан, көдээ ажил-агың продукциязын бүдүрер болгаш болбаазырадыр коллективтиг ажил-агыларны деткиринден ол ажилды эгелээр. Арга-арыгның болгаш сугнун курлавырларының ажыглалын чурумчудар.

★ Хамаатыларның байдалын дорайтадыр болгаш Россияның байлактарын үптээринге арга берип турар хоойлуларны эде көөр. Оларның аразында—чиигелделерни акша-биле солуур дугайында 122-ги хоойлу, Күш-ажыл, Чуртталга, Чер, Арга-арыг болгаш Суг кодекстери. Тус чер бот-башкарылганың дугайында бөлүк чаа хоойлуларны хүлээп алыр херек.

★ Ядыы-түрөңгү чорукту узуткаар талазы-биле чаа демиселди эгелээр. Эржежок чугула барааннарның болгаш одаар чүүлдүн өртектинге күрүне контролюн тургузар. Акша-шалың, пенсиялар, стипендиялар амыдырап-чурттаарының эң бичии хемчээлинден эвээш эвес болурун магадылаар. Хамаатыларның камгалал чок категорияларының чиигелделерин эгидер.

★ Дешиллгелиг үндүрүг онаалдазын кириер. Улуг эвес орулгалыг хамаатыларны үндүрүглерден хостаар. Иштики өрени даштыкы өреден чугула кылдыр көөр. Күрүнениң өрөзін—реформа чылдарында «өрттенип калган» салыышкыннары эгидер. Күрүне бюджетинден дуза деп чагдынып алгаш, банкыларга болгаш корпорацияларга акша бээр чорукту соксадыр.

★ Эртемни акшаландыраарын көвүдөдир. Амгы үеде бар эртем хоорайларын деткиер болгаш чааларын тургузар. Эртемденнерни төлөптиг шалың төлевири-биле, болгаш шинчилел ажил-чорудулгазынга эржежок чугула чүүлдер-биле хандыраар. Эртемденнерниң Төрзөн чуртунче эеп кээр чоруунга идиг бээр.

★ Бедик шынарлыг болгаш халас бүгү-ниити өөредилгени катап тургузар. Аңаа хүндүткелдиг, сайзыраар байдалдарны тургузар. Професионал-техниктиг болгаш тускай ортумак өөредилгениң системазын катап тургузар.

★ Кадык камгалалдың чедингир чоруун болгаш бедик шынарын хандыраар. Бергедеп аараан кижилерге эм-таң аймаан халас азы чиигелделиг байдалдарга бээр. Улустун спортка киржилгезинге деткимче көргүзөр. Элээдилерниң болгаш чаштарның спорт школаларын, клубтарны база секцияларны катап тургузар. Амыдыралдың кадык хевирин пропагандалаар.

★ Культураның чедингирининин чонга чедингир чоруун хандыраар, ону коммерцияга ажыглаар чоруктарны болдурбас. Орус культураны—хөй националдыг Россияның чаңгыс деминин, ооң бүгү чоннарының национал-культура болгаш угаан-бодал чаңчылдарының үндезинин камгалаар.

Чурттуң төөгүзүн патриотчу кижизидилгениң үндезини кылдыр шын өөренирин хандыраар. Өөдежок чүүлдерни болгаш үүлгедишкенинни пропагандалаарын болдурбас.

★ Күрүнениң эргелеп-башкарылганың ажыктыын бедидер. Албан-дужаал ээлээрнерниң санын кызыраар. Күрүне аппаратадын контролдары-биле чонун бот-организацияларының аңгы-аңгы хевирлерин деткиер. Соңгулда-ларга херек кырында байдалды өскертп мегелээр чаңчыл апарган соңгулда системазын буза шавар. Чагырып-дужаар чорукка болгаш информастыг халдаашкыннарга алыспас соңгулда системазын тургузар. Федерация Чөвүлелиниң болгаш регионнар удуртукчуларының соңгулдалыг чоруун катап тургузар.

★ Коррупцияны болгаш кем-херек үүлгедир чоруктарны шийтпирли-биле узуткаар. Эрге-чагыргадан саттыныкчы болгаш ажык-дүжүү чок кадрларны арыглаар. Хоойлудурум камгалаар органнары чонга удур репрессия чорудар аппарат болдурар чорукту соксадыр. Кем-херек үүлгедир чоруктарга удур оларның бүрүн эргелерин калбартышаан, албан-дужаалды соора ажыглаар чорук дээш оларның харысалгазын улгаттыраар. Онза аар кем-херек үүлгедишкени дээш өлүрүп шийтпес чорукту эде көөр.

★ Россияның девискээринин бүдүн-бүрүн чоруун хандыраар. Чепсектиг Күштерин дайынчы белеткелин бедидер болгаш оларны амгы үениң чепсээ-биле хандыраар. Аңаа эржежок чугула шериг-үлетпүр бүдүрүлгезин катап тургузар. Шериг албанының ат-алдарын бедидер. Шериг албанныгларны чурттаар оран-сава-биле болгаш социал магадылал-биле хандыраар.

★ Национал эрге-ажыктарны камгалап турар даштыкы политиканы чорудар. Делегейниң аңгы-аңгы чүктеринде болуп турар агрессияның күштеринге удур туржур. Даштыкыда чурттап турар чаңгыс чер-чурттугларынысты идегелдик камгалаар. Сибирини, Ыраккы Чөөн чүктү болгаш Россияның Соңгу чүгүн сайзырадыр талазы-биле хемчеглерниң программазын боттандыраар, ол девискээрлерден чонун үндүр көжер чоруун шегледир. ССРЭ-ниң акы-дуңмалышкы чоннарының аңгы-башка барган чоруун эгидеринге, Эвилел күрүнезин эки тура-биле тургузарына идиг бээр.

★ Кризисте ажып эртеринин дуржулганы чүгле коммунистерде бар. Россия империязының бузундуларындан чуртту 1917 чылда тургускан бис. 1930 чылдарда, Барыын чүк аажок улуг ядаралга таваржып турда, ССРЭ экономиктиг өзүлдө талазы-биле делегейде бир дугаар черни ээлеп турган. 1998 чылда либерал-реформаторларның оруу буурап турда база акша-төгерикиң үнези батканда, экономиктиг тамыдан чуртту РФКП камгалап шыдаан. Корруп сезингенинден эвес, а ак сеткил-биле ажилдаарына коммунистер бөгүн-даа белең.

XXI векте социализмни чаартырының оруу-биле чуртту бурунгаар чорударына РФКП белең.

(Төлевирлиг үндезинге парлаан).

★ Социал-экономиктиг угланыышкынны доп-дораан өскерткеш, чурттуң сандараар чоруун доктаадыр. Чуртталга-коммунал ажил-агыны дээш эрге-чагыргаларның харысалгазын катап тургузар. Күрүнениң чуртталга тудуун калбартыр. Кижилерни кудумчуе үндүр октаар чорукту болдурбас. Коммунал төлевирлерниң хемчээлин өг-бүлениң орулгазының 10 хууздан улгаттырбас. Өзүп төрүүр чорукка идиг бээр. Хөй уругларлыг өг-бүлелерге чиигелделерни катап тургузар. Уруглар садтарының четкилерин калбартыр. Чаштарның хайгаарал чок чоруун узуткаар.

★ Россияның бойдус байлактарын болгаш экономиканың стратегтиг салбырларын: электроэнергетиканы, транспортту, ВПК-ни, нефть болгаш газ тывыштарын, кара туразында хуужудуп алган заводтарны болгаш шахталарны чонун өнчүзү кылдыр бедир эгидер. Турумчудулга фондузунун акша-хөреңгизин даштыкыдан чандыраар, ону экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң хережелдеринге ажыглаар.

★ Эртемге үндезилээн бүдүрүлгени сайзырадырынга идиг бээр. Бүдүрүлгелерде үндүрүглерни эвээжедир. Бүдүрүлгелерни кара өжегээр банкроттадыр болгаш күш-биле эжелеп алыр чоруктарны болдурбас. Чуртту катап тургузарына эржежок чугула бүгү курлавырларны

(Төнчүзү. Эгези 3-кч арында).

2010 чылдың апрель 21-де Тыва Республиканың Чазааның №150 доктаалы-биле бадылаттынган

Тыва Республикага чоннуң социал хандырылганының күрүне стандарттарын доктаадып тургузар чуруму

1. Тыва Республикага чоннуң социал хандырылганының күрүне стандарттарын доктаадып тургузар чурумун Тыва Республиканың девискээринге Тыва Республикага чоннуң социал хандырылганының күрүне стандарттарының күүсөлдөзүн хандыраар сорулга-биле ажилдап кылган.
2. Социал хандырылганың күрүне стандарттары социал ачы-дузаның хемчээлинге болгаш шынарынга, Тыва Республиканың девискээринде чурттакчы чоннуң социал хандырылганының чогулмалыг деңгелин көргүзүп турар чоннуң социал бөлүктөрүнүн аайы-биле ону чедиреринин чурумунга болгаш байдалдарына кол-кол негелделерни доктаадып тургузар.
3. Күрүне стандарттары ыяап күүсөдир чүүлдерни бодунда кирип турар: ачы-дузаның ады; ачы-дузага кирер чүүлдер; ачы-дузаны чедиреринин үези; ачы-дузаны чедиреринин шынар болгаш сан талазы-биле көргүзүлгери; ачы-дузаның ол хевирин көргүзүп шыдаар албан черинин байдалы; ачы-дузаның ол хевирин көргүзүп болур кижилеринин категорияларын айтканы; ачы-дузаны чедиреринин негелделери; ачы-дуза чедирелгезин документилер-биле бадыткаары.
4. Социал хандырылганың күрүне стандарттарын Тыва Республиканың бүгү девискээринге Тыва Республиканың социал ады-рының күрүне албан черлеринин, өңчүнүң кандыг-даа хевирлери болур бүдүрүлгелеринин болгаш организацияларын, юридиктиг чер болбайн сайгарлыкчы ажил-чорудулганы кылып турар хамаатыларын ажилдап кылып.

5. Тыва Республикага социал хандырылганың күрүне стандарттарын чоннуң социал хандырылганына күрүне политиказын чорудуп турар Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы ажилдап кылып.

Социал хандырылганың күрүне стандарттарын ажилдап кылып тура, Россия Федерациязынын, Тыва Республиканың хоойлужу-дугаларынын нормаларын социал ачы-дузаны чедиреринге чурттакчы чоннуң боттук негелделерин барымдаалап тургаш, боттандырар, а олышкаш социал ачы-дузаның стандарттарының талазы-биле эртем шинчилелдеринин түңнелдерин, Тыва Республикада чоннуң социал хандырылга албан черлеринин практиктиг дуржулганын база кичээнге алып.

6. Тыва Республиканың девискээринге чоннуң социал хандырылганының күрүне стандарттарын Тыва Республиканың Чазаа бадылаар.

7. Чоннуң социал хандырылганының күрүне стандарттарын албан-езузу-биле ыяап парлаар ужурлуг.

2009 чылдың апрель 22-де Тыва Республиканың Чазааның №172 доктаалына өскерилгелер кириеринин дугайында

2009 чылдың декабрь 30 №662 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

2009 чылдың апрель 22-де Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг «Кызыл-чылыдылга» бүдүрүлгезин тургузарынын дугайында» №172 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

- а) 3 пунктуда «1997000» деп саннарны «687038» деп саннар-биле солугур;
- б) 4 пунктуда:

дөрткү абзацты күжүн чидирген деп

санаар;

дараазында уткалыг абзацты немээр: «Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг «Кызыл-чылыдылга» бүдүрүлгезинин устав фондузу кылдыр шимчeves хөреңгини — Тыва Республиканың өңчүзү болуп турар, санаан өртээ 687038 рубль чылыдылга четкилеринин участоктарын ажил-агый чорудулганына эдилээр эргелиг» кылдыр капсырылга езугаар дамчыдар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

2002 чылдың сентябрь 10-да Тыва Республиканың Чазааның №675 доктаалына өскерилгелер кириеринин дугайында

2009 чылдың декабрь 30 №665 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

2002 чылдың сентябрь 10-да Тыва Республиканың Чазааның «Регион үндүрүлгелеринин талазы-биле чедир төлөттинмезин түңнелни болгаш хөөлер болгаш торгаалдар талазы-биле өрелерни тыртарын болгаш акшазы чок болганында үндүр бижири деп санаар чурумунун дугайында» №675 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

- 1) 1 пунктуда:
- «в» иштиги пунктуда «ажып турар» деп сөстөрүнүн мурнунга «өртөөндөн» деп сөстү

немээр;

«д» иштиги пунктуга «айыттынган Федералдыг хоойлунун 21 чүүлүнүн 2 кезээнде, 36 чүүлүнүн 9 кезээнде, 46 чүүлүнүн 4 кезээнде көрдүнгөн таварылгаларда» деп сөстөрүн немээр;

2) 3 пунктунун «д» иштиги пунктузунда «судтун» деп сөстүн мурнунга «хоойлу езугаар күштүг болуп кирген» деп сөстөрүн немээр.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

2009 чылда Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекизи болгаш харылзаа яамызының ажил-чорудулганының мурнады шиитпирлээр угланышкыннарының талазы-биле 2009 чылдың январь 29-та Тыва Республиканың Чазааның №29 доктаалы-биле бадылааны хемчеглеринин планынга өскерилгелер кириеринин дугайында

2009 чылдың декабрь 30 №666 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2009 чылда Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекизи болгаш харылзаа яамызының ажил-чорудулганының мурнады шиитпирлээр угланышкыннарының талазы-биле 2009 чылдың январь 29-та Тыва Республиканың Чазааның «2009 чылда Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекизи

болгаш харылзаа яамызының ажил-чорудулганының мурнады шиитпирлээр угланышкыннарының дугайында» №29 доктаалы-биле бадылааны хемчеглеринин планында 3 пунктуну ал каап, өскерилгелерни кириер.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарынын дугайында

2009 чылдың сентябрь 2 №430 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың хоойлужулганын федералдыг хоойлужулга-биле дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Күжүн чидирген деп санаары болза:
- 2000 чылдың декабрь 29-та Тыва

Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың өңчүзү болуп турар шимчeves эт-хөреңгини арендага дужаарынын чурумунун дугайында» №1327 доктаалын;

2001 чылдың ноябрь 27-де Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республикада

бюджет адырының организацияларының ажилдакчыларының күш-ажыл төлевиринин талазы-биле чаңгыс аай тариф четкизинин тариф ставкаларын (шалыңнарын) бедидеринин дугайында» №1378 доктаалын;

2003 чылдың сентябрь 24-те Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелеринин удуртукчуларынын аттестациязын эрттирер дугайында Дүрүмнү бадылаарынын дугайында» №686 доктаалын;

2004 чылдың декабрь 29-та Тыва Республиканың Чазааның «Күрүнениң шимчeves хөреңгизинге эргелерни болгаш Тыва Республиканың девискээринге ону сайгарарына күрүне бүрүткелинин талазы-биле юстиция албан черин эде организастаарынын дугайында» №1211 доктаалын;

2005 чылдың февраль 7-де Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилелинин дугайында Дүрүмнү бадылаарынын дугайында» №106 доктаалын;

2005 чылдың февраль 11-де Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызынын дугайында Дүрүмнү бадылаарынын дугайында» №135 доктаалын;

2005 чылдың май 19-та Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың бюджет адырының организацияларының ажилдакчыларының күш-ажыл төлевиринин тариф системазынын дугайында» №640 доктаалын;

Монгуш Буян-Бадырдыга тураскаалдың төлевилелин бадылаарынын дугайында

2010 чылдың июнь 9 №229 Кызыл хоорай

2009 чылдың май 5-те Тыва Республиканың Чазааның «Монгуш Буян-Бадырдыга тураскаалдың төлевилелинин республика кон-курузун эрттиреринин дугайында» №198 доктаалына үндөзилээш, чоннуң сагыш-сеткилин көдүрер база Тыва күрүнениң үндөзилчилеринин бирээзинин дугайында тураскаалды мөңгөждер сорулга-биле,

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Монгуш Буян-Бадырдыга тураскаалдың төлевилелин (автору Б.Б. Ондар) бадылаар;
2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июнь 9-та №2 доктаалы-биле бадылаттынган

Монгуш Буян-Бадырдыга тураскаалдың төлевилели (автору Б.Б. Ондар)

Тыва күрүнениң үндөзилчилеринин бирээзи, Тыва Арат Республиканың көскү ажилдакчызы Монгуш Буян-Бадырдыга тураскаалды 2 кол кезектен кылыры саналдат-тынып турар: дорт булуңнуг куб хевирлиг дөжек (бетондан азы тууйбудан салыр), ону даш-биле (гранит-биле) чайырлаар болгаш олурар кижинин хүлерден кылган тураскаалын аңаа салыр.

Тураскаалдың дөжээни — хүлерден кылган ийи барельеф турар:

бирээзи — Үндөзин хоойлуну хүлээп ап турган хуралдың овор-хевири; ийигизи — Тываның бойдузунун, магананын, аң-меңинин болгаш өске-даа байлаанын хевирлери.

Тураскаалдың дөжээнин мурнуу талазында «Монгуш Буян-Бадырды (1892-1932)» деп сөстөрүн сиилбип бижээн.

Тураскаалдың дөжээнин артыгы тала-

зынга Монгуш Буян-Бадырды дугайын кыска төөгүнү сиилбип бижири планна-тынган.

Тураскаалдың дөжээнин чиж-хемчээли:

- бедии — 2,5 метр;
- дооразы — 2,2 метр;
- узуну — 2,7 метр;
- барельефтин хемчээли — 1,5 метр х метр.

Төөгүнүн ажилдакчызынын ову хевирин Тыва Арат Республиканың кол-к байдалдарын сайгарып боданып олур-удурутукчу кылдыр көргүскен болгаш Үндөзин хоойлуга ат салыр талазы-биле чугу-шиитпирни хүлээп ап турарынын үези илереткен.

Тураскаалдың чижек хемчээли: бедии — 3 метр; дооразы — 2 метр.

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларынын акша хандырылганын санаарынын Дүрүмнеринге өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың июнь 10 №246 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 2-де хүлээп алганы №189 доктаалы-биле бадылаттынган Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыларынын акша хандырылганын санаарынын Дүрүмнеринин 8-ки пунктузунче «Ыяап-ла социал камгаладылганын кирер ужурлуг хамаатыларны түр үеде ажилдаар арга чок болганы дээш, саатталганы болгаш божая-

ны дээш дузаламчы акша-биле ханды-ларынын дугайында» деп сөстөрүн «Тү үеде ажилдаар арга чок болган таварылгаларда база ие болганы-биле холбашты-ыяап-ла социал камгаладылга дугайында» деп сөстөр-биле солааш, өскерилген кириер.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарда парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың девискээринге бөрүлерни узуткааны дээш аңчыларга шаңнал төлевирлерни чорударынын Дүрүмнеринге өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың июнь 10 №248 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың декабрь 17-де хүлээп алганы №637 доктаалы-биле бадылаттынган Тыва Республиканың девискээринге бөрүлерни узуткааны дээш аңчыларга шаңнал төлевирлерни чорударынын Дүрүмнеринге дараазында

өскерилгени кириер:

2-ги пунктунун дөрткү абзазында «500» деп саннарны «1500» деп саннар-биле солугур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарда парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

омаадыр КУУЛАР,
Тываның ном үндүрер
риниң директору:

Тываның ном үндүрер чери 80 чыл болур

«БИЖИК-БИЛИГЖЕ, ЭРТЕМЧЕ, АМЫДЫРАЛЧЕ ОРУК МООН ЭГЕЛЭЭР...»

Тываның ном үндүрер черин ынчаар адаарының бүгү-ле барымдаалары бар деп бодаар мен. Чүге дээрге, орус алфавитке үндезилээн тыва бижик тургустунуп келген үеден бээр, ону чонга чедирген, бижип, номчуп өөрөткен, бижик дүрүмнерин сагырын угааткан ыдыктыг өнчүвүс — НОМ. Бистиң шажынывысты-даа алып

болза, ол база ындыг. «Номга олурдувус», «судур номчаан» дээн чугааларны амгы үеде болганчок-ла дыңнаар бис. Ынчап кээрде, кайызын-даа алырга, чырык угаанның, эртем-билигнин үнген эгези, кижилерге ону дамчыдып чедирип турар чүүл — НОМ, СУДУР бооп турар, ындыг бооп артар-даа.

Ном үндүрер черни тургускан уру-даа ында. Эрткен вектин өн чылдарында орус алфавитке дезилеттинген тыва бижикти гаадып тургускан соонда, чон тузунга чаа чогааткан бижикти лгередип, ону дүрген өөренип ырынга эргежок чугула организация херек турган. Ындыг чер Тываның ном парлап үндүрер чери юп тургустунган. Оон бээр 80 лдар эртсе-даа, оон эге баштай лган сорулгазы — бичилерни күк-бижикке төрзэн дылынга өредир, аныктарны эртем-билге, амыдыралга өредир, арат инувустун, ада-чуртувустун төөзүн номга келир салгалга арттып каар дээн сорулгазы ам бо ынде-даа хевээр арткан. Ынчан-ш Тываның ном үндүрер черин онун угаан-медерел сайзыралы-ның үнүп турар дөзү, оон алдары, чүзү деп бодап чоруур мен. Чүге дээрге эртем чокта, культура чокта (культураны делгем утказы-биле киридим) өске бүгү чүүлдерни эдип алыры дыка берге.

Ном үндүрер черни 1930 чыл-дың июнь 28-те ТАРН Төп Коми-единиң пропаганда болгаш аги-ция килдизиниң ТАР Чазааның октаалын езугаар үндезилеп тур-гускан. Ол үе дээрге, Тывага куль-ура революциязының кидин үези-аа алфавитке үндезилээн тыва бижикти делгередип, бижик бил-ес чорукту дүрген узуткаар дээш ал бүрүзүнге чедип, улус-чонну өредип турган үе-дир. Ындыг еде ТАР-ның нам, чазаа ном бе-еткеп кылыр черни мурнады хөг-үдөр күрүне албан чери кылдыр өрүп, бүгү талазы-биле онза жур-уткалыг.

Тываның ном үндүрер чери овет үеде улуг сайзыралды алган. Чүге дээрге ол үеде партия, чазак-ың бүгү чурт денчелинге, харын-даа даштыкы-даа политиканың бир угула кезээ — национал поли-иканы онза кичээнге ал турга-ында. Чогум-на оон дорт күүсел-езиниң ачызында, Тываның ЦСРЭ-ге каттыжып киргениниң онзагай, политиктиг ужу-утказын барымдаалап көргөш, ТАР-ның күрүнениң ном парлап чери бо-дунун статусун хевээр арттырып, ол үеде Чөөн Сибирьге турган үш ном үндүрер черлериниң бирээзи

бооп арткан. Ол үеде чырыкче үндүрген янзы-бүрү номнарның бир чылда тиражы 600 000 чедип турган болгаш республиканың чурттакчы чону социал ужу-дузалыг ном-дептер-биле бүрүн хан-дыртыган турган деп болур-дур. Оон бээр ниити тиражы 20 000 000 ажыг янзы-бүрү номнарны Тыва-ның ном үндүрер чери белеткеп үндүрген.

Бо организацияга бистиң шыл-гараңгай эртемденнеривис, чогаал-чыларывыс, журналистеривис, чурукчуларывыс С.Лопсан, С.А.Са-рыг-оол, С.Б.Бюрбю, Б.Хөвөңмей, М.Б.Кенин-Лопсан, М.А.Хадаханэ, Д.С.Куулар, А.Д.Монгуш, чурук-чулар М.Чоодо, И. Кузнецов, И.Салчак, М. Монгуш, амгы үениң чогаалчылары А.Даржай, А.Күжү-гет, К. Экер-оол дээш, өске-даа хоочун, аныяк, чогаадыкчы ажил-дакчылар төлептиг үлүүн кирип чораан, ам-даа кирип турар. Ынчангаш моон мурнунда Тываның ном үндүрер черинге удуртуп чораан база бо черге ажилдап чо-раан бүгү ажилдакчыларга (олар-ның адын адаваанынга хомудава-зыннар) шуптузунга бүгү Тываның чонунун угаан-медерел сайзыра-лының төнчү чок хуулгазын күжүн берип турар чери — Тываның ном үндүрер чериниң 80 чыл болган юбилейин таварыштыр оларга өөрүп четтиргенивисти бүгү ном-чукчуларывыстың өмүнээзинден илередип каайн. Чижек кылдыр тыва национал бижиктин болгаш тыва дылдың баштайгы эртем шинчилелдерин кылган, ном пар-лалгазы-биле сырый холбаалыг, Тываның ном үндүрер чериниң баштайгы директорларының бир-рээзи чораан баштайгы тыва дыл эртемдени С.С. Лопсаның ажил-дарын кирип болур. Ол 1932 чылда баштайгы «Тыва-орус сло-варыны» тургускан. 1936 чылда «Тыва домак» деп номчулга номун О. Шавы-биле кады үндүрген. 1942 чылда «Улуг улус көөр үжүк» (улуг улусту бижикке өөредирде херек үжүглел хевирлиг ном), «Бистиң улуг бурунуларывыс» деп номнарны парлалгага үндүр-ген. Тываның күрүнениң парлалга чери (амгы Тываның ном үндүрер черин ынчаар адап турган) 1944 чылда С.Лопсаның А.Пальмбах-

биле кады кылганы тыва дыл ду-гайында эртем ажылы «Тыва до-мак» деп номун чырыкче үндүрген. Ол дыка хөй өөредилге ном-нарының автору, очулдурукчузу, редактору чораан. Оон аңгыда С.Лопсан — баштайгы журналис-терниң бирээзи. Ынчангаш тыва дыл эртемни сайзырадырынга база ном парлалгазының хөгжүлдизинге шудургу ажил-херээ дээш ону 1940 чылда ТАР-ның дээди шаңналы — Республика ордени-биле шаңнааны таварылга эвес.

Ам бо хүннерде ном үндүрер черде бодунун ажылынга кадр-жаан Н. Куулар, А. Казанцева, З. Монгуш, В. Донгак, Л. Ховалыг, В. Ховалыг база өзүп орат кадрлар А.Күжүгет, Ш.Монгуш, Ч.Бегзи болгаш өске-даа бүгү ажилдак-чылар бир демниг ажилдап турар.

Эрткен-даа, амгы-даа үеде Тываның ном үндүрер черин бис-тин республиканың национал чоргааралының, хүндүткелиниң чери кылдыр хүлээп көрүп, бодап чоруур чонга сагындырып каайн. Чүге дээрге үжүк-бижиктиг болу-рунче, эртем-билигже, төлептиг амыдыралче оруктун шын угаак-чызы — ном. Угаан-медерел сай-зыралының эгези база ында. Өскээр чугаалаарга, амыдырал-дың шын угаадыын берип турар эге базым номда бооп турар. Ын-чангаш чаа алфавитке үндезилээн тыва бижикти амыдыралга ажыг-лалче киригенин-даа, оон-биле чергелештир Тываның ном үндүрер черин-даа тургузарын чаңгыс доктаал-биле хүлээп ал, ону бүгү талазы-биле (комплексиг) көрүп турганы кончуг шын болгаш каш чыл бурунгаар өттүр көрүүшкүн болуп турар. Ынчангаш, мен бо-даарымга, тыва бижикти үндези-леп тургусканынга бараалгадып кылыр деп турар тураскаалдың аңгыланмас бир кезээ кылдыр НОМ-ну аңаа сиилбип кирири чугула деп санаар мен. Ынчан ол анаа-ла-бир туугай үжүктөр эвес, а амыдыралче бактаап кирген, чоннун дылы, үнү, чоргааралы кылдыр билдинер.

Бодунун сайзыралының эн бедик үе-чадазы — совет үе эрт-кен соонда, Тываның ном үндүрер чери чаа үениң байдалынга таа-рыштыр ажилдаар ужурга тавар-жып, баштайгы чылдарда саң-хөө талазы-биле бергедээшкннерге таварышса-даа, ону ажып эртип шыдаан. Парлалгаже ном белет-кели чаа технология-биле кылды-нып турар. Бүгү ажилдарны ком-пьютерниң дузазы-биле кылыр апарган. Оон-биле холбаштыр редакторлар болгаш өске-даа ажилдакчылар чаа технологияны удур өөренип, шингээдип алып ужурга таварышкан.

Амгы үеде парлап үндүрүп турар номнарның тиражы мурнуку чылдардан оранчок эвээжээн-даа болза, оон ат-баш саны шоолуг өскерилбээн. Чүге дээрге рынок-тун негелдизи ындыг апарган — кайы номну номчукчулар хөй негеп турар болдур, ол номну хөй ти-ражтыг кылдыр парлаар азы катап үндүрер. Өскээр чугаалаарга, янзы-бүрү аттыг номнарны көвү-деткеш, ном бүрүзүн оон херге-лелин барымдаалап (тиражын) парлаар апарган. Чаа номнарның хөй жезин хөй өнүгү-кылагар даш-тыг кылдыр парлап турар апар-

ганың номчукчулар эскерген боор. Моон сонгаар оон-даа чараш чу-рук каасталгалыг номнарны үндү-рер дээш кызымак, чогаадыкчы езу-биле ажилдап турар бис. Харын-даа электроннуг хевирниң номнарын үндүрер үе чоокшулап орат. Ол база рыноктун негелдизи-дир.

Тываның ном үндүрер чериниң бир кол сорулгазы — өөредилге номнарын парлалгага белеткээри. Бо талазы-биле кады, эгин кожа ажилдап турар яамывыс Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының талазы-биле яамы. Дугуржулга езугаар ол яамының чагыын езу-гаар чижилге конкурзун эртли-шаан, биске берген чагыглары парлалгага белеткеп турар бис. Яамының биске берип турар чагыглары колдуунда регионал өөредилге черлериниң хереглелин хандырып турар болганда оон тиражы хөй эвес, ынчалза-даа ужу-утказы федералдыг өөре-дилге черлериниң негелдизинге дүгжүп турар, оон-биле дөмей бооп турар. Регионал өөредилге черлеринге чүгле школалар хамаарышпас, ынчангаш Тываның күрүне университетиниң чамдык эртемнерге хамааржыр өөредилге номнарын база парлаарынга белеткеп берип турар бис.

Сөөлгү чылдарда Өөредилге-яамызының чагыын езугаар дыка хөй чаа немелделер, чаартылгалар-биле катап үндүрген өөредилге номнарын белеткээн. Чүгле 2008 — 2009 чылдарда безин 36 өөре-дилге, өөредилге-методиктиг ном-нары үндүрген. Оларның ниити тиражы 24 000 экзemplя, хем-чээли 75,5 ама саазын чедип турар.

Ном үндүрер черниң бодунун тургустунуп келген үезинден эге-лээш, тыва нитилелге, чонга эн-е улуг, харын-даа элп читпес, солуттунмас, өртээ турбас өнчүвүс — тыва дылывыстың делегейге делгередип, улам сайзырады-рынга, бистиң онзагай, чараш тыва дылывысты келир салгалдарга ол хевээр арттырып бээр дээш ки-рип турар үлүү чүден-даа үнелиг. Чоокта чаа «Риск» солунга дыка хөй биче буурай чоннарның дылы чидип турар, удавас чидер деп барган дылдарның бирээзи тыва дыл деп медээ берип каанын номчааш, кижик сеткили хөлзексей бээр чорду. Амгы глобализация үезинде өске дылдар, ылаңгыя делегейниң экономиктиг, поли-тиктиг, культура харылзааларынга турумчуй берген кол дылдар херек черинге, херек үезинде херек-ле ыйнаан. Ынчалза-даа хун бүрү амы-дыралы-биле тудуш чоруп турар болганда, ол кезээде эргим бооп артып каар. Төрзэн дылывысты камгалап, ону амыдыралывыстын чарылбас кезээ кылдыр арттырып каар деп бодаар болзувусса, тыва дылга хөй-хөй уран-чечен ном-нары үндүрер, ону доктаамал номчуур, уруг-дарыгны номну хүндүлөп чоруур кылдыр өөредип чагып-сургаар.

Үениң, хөгжүлдениң аайы-биле Тываның ном үндүрер черинче республиканың удуртулгазы улуг кичээнгейни салып келген. Амгы үеде электроннуг информацияның хевирлери көвүдээн, оон арга-шинээ улам калбарып турар-даа

болза, номну баштайгы бүдүш-шынары-биле парлап кылыры, аңаа сонугураал ам-даа читпээн.

Уруглар литературазы хире-шаа-биле үнүп турза-даа, амгы үениң негелделеринге дүүшкен, өнүгү чурук каасталгалыг уруглар номнары эвээш үнүп турарын билип турар бис. Ылаңгыя школа назыны четпээн уругларга, эге класстарга херек номчулга номна-ры кончуг эвээш. Бо четпейн турар номнарның орнунга тыва улустун тоолдарын катап үндүрүп, тыва чогаалчыларның уругларга бижээн номнарының үндүрүлгезин тираж-даа, ат-даа талазы-биле көвүдеди-риниң аргаларын тып турар бис.

Эрткен чылын планда көрдүн-ген номнарны шуптузун чырыкче үндүрген. Ол дээрге янзы-бүрү аттыг 27 ном-дур. Ниити тиражы 34 муң экзemplя.

Онзалал айтып каар чүве чүл дээрге, бо 27 номнун үжүн автор-ларның боттарының акшаланды-рышкыны-биле оларның чагыын езугаар белеткеп, парлап үндүр-ген. Ылаңгыя бистиң республи-каның удуртукчулары чораан, пар-тия-совет ажылының хоочуннары: Г.Ч. Ширшин, Д.К.Х. Ооржак, А.К. Канзай, Т.Ч. Норбу, Ш.Ш.Шырап, И.М. Сувандин база анаа авторлар А.А. Сапелкин, Н.Ю. Некрасов бол-гаш өске-даа авторлар рыноктун негелделеринге дүүштүр ажилдап, ном үндүрер черинге улуг дет-кимчезин көргүзүп турарынга өөрүп турар бис. Моон сонгаар ындыг авторларның саны улам көвүдээр дээрзинге чигзиниң чок.

Сөөлгү чылдарда Тываның ном үндүрер чери онзагай номнарны үндүргүлээн. Оларның аразындан ийи номну номчукчулар бедил-биле үнелээн. Ол дээрге Тыва Респу-бликаның «XX векте Тываның шыл-гараңгай кижилери» деп Күрүне ному база Вячеслав Даржааның «Традиционные мужские занятия тувинцев» деп улуг хемчээлдиг эртем-шинчилел ажылының бириг тому-дур. Оон аңгыда С. Серенот-тун Тываның эм-дом аржаанна-рының, эм ойттарының база Лопсан Туптен башкының бистиң бурун чүдүлгөвис буддизм дуга-йында үндүрген номнарын чаа чүүл, немелде билиг кылдыр ном-чукчулар хүлээп алган. Бо номнар-дан бурунгу тыва амыдыралдан эгелээш, амгы үениң амыдыра-лынга чедир дыка хөй чүүлду билип ап болур. Арай хомуданчыг чүве акша-хөреңгиниң чедишпейн турарындан эки номнарның тира-жын безин эвээжедир ужурга таваржып турзувусса-даа, ол бер-гедээшкннерни түр үениң болууш-куну кылдыр көрүп, угаан-меде-редилдин чырык оруун айтыпкан НОМ-ну муң-муну-биле белеткеп үндүр-ген бай-шыдалдыг үе, бай-шыдал-дыг деткикчилер келир дээрзинге бүзүрөп турар бис.

Тываның ном үндүрер чери бодунун төөгүлүг эрткен үезинде бедик сайзыралды, бистерден ха-маарышпас чылдагааннар ужун кудулап бадышкыны-даа көрүп эрткен. Ынчалза-даа кандыг-даа үеде ол бодунун быжыг туружун салбайн, улуг-биче чонувусту үжүк-бижикке, эртем-билигге, амыды-рал-чуртталгага өөредип, угаадып келген. Моон сонгаар-даа ол буян-ныг ажылын бергелерге сыныш дивейн уламчылаар.

«ХӨГЛҮГ СТАРТТАР» —

КАДЫКШЫЛЧЕ БАЗЫМ!

Чоокта чаа Кызылдың Совет Тываның 5 чыл стадионунга «Хөглүг старттар» болуп эрткен. Аңаа школалар чанында лагерьерде дыштанып турар уруглар киришкен.

Ук маргылдааны спорт болгаш күш-культура талазы-биле, а ол ышкаш Кызыл хоорайның өөредилге талазы-биле комитеттеринин деткимчези-биле Тыва Республикада Наркохайгаарал эргелели организастаан. «Хөглүг старттарны» Бүгү-делегейниң наркоханияга удур демисел хүнүнге уткуштур эрттирген. Бо хевирлиг маргылдааларның эрттирип турар кол сорулгазы — уругларны эң не бичии назынындан эгелеп кадыкшыдылгага хандыкшылдыг, ажыктыг болгаш солун сонургалдарлыг болурунга, кадык спортчу хей-аъттыг, бодун команданың чугула кезээ деп санаар кылдыр база бот-боттандырышкынның депшилгелиг аргаларын тып алыр кылдыр өөредил кижизидер. Шак-ла мындыг хөөн болуп эрткен маргылдаага 6 хоорайдан киржи чедип келген 8 команданың киржикчилеринин болгаш оларның аарыкчыларының сагыш-сеткилин доюлдурган.

Баштай командалар боттарының удурланыкчыларын демиселче чүткүлдүг бедик хей-аъттыг «базарын» кызыткан. Тывада Наркохайгаарал эргелелиниң профилактика бөлүүнүң ажылдакчызынга командаларның тода речевкалары болгаш девизтери, белең дугайында дыңнаткан рапорттар киржикчилеринин бедик сагыш-сеткил көдүрлүшкүнүн бадыткап турган. А кол-ла чүүл — уругларның чайынналып турар өөрүшкү долган карактары спорт шөлүнче тиилелге чедип алыр дээш келгенин көргүзүп турган.

Эстафетаның байырлыг чыскаалының соонда аарыкчыларның хей-аъттыг дыңзыг үннеринге алып, командалар удурланыкчы командаларының секунда бүрүзүн тиилеп ал турган. Шынап-ла, чидиг демиселдин түннелинде 1-ги черни элээди уругларның спорт школазының «Найысылал» командазы тиилеп алган. 2-ги черге № 3 школаның «Хүлүмзүрүг» командазы чедип алган түннелдери-биле төлөптүг болган, а 3-кү черни № 5 гимназияны төлээлээн «Челээш»

командазы ээлээн.

«Хөглүг старттарның» түннелинде киржикчилер бижиктер болгаш амданныг, чигирзиг белектер алган. Тиилекчи командаларның капитаннарынга Курнархохайгааралдың эмблемазын чураан бөрттерни берген. № 1, 11 болгаш 14 дугаар школаларның командалары шаңнал белектерни алган.

Чаа амгы үениң стадионун тускай шынарлыг шөл шывыы уругларны маңаар, шураар, аңдаштанып ойнап хөглээринче «чалап» турганын демдеглес аргажок. Бүгү стадион ишти уругларның аас-кежиктиг, дыңзыг, ыыткыр, каткы-хөглүг үннери болгаш каткызы-биле долган. Кадык амыдыралче аныяк-өскенни хаара тударда, оон өске чүү херек боор!

Елена СВЕТЛИЧНАЯ,
РФ-тиң ФСКН-ниң ТР-де эргелелдин парлалга секретары.

«Энергострой» КХН-ге

дашчылар бригадазы дарый негеттинип турар (төлевири бедик). Тел. 5-90-03; 5-89-31; 8-923-268-90-73; 8-905-920-41-01; 8-923-386-80-48.

Зоя Алдын-ооловна
НАМЗЫРАЙ

Тыва литература болгаш тыва чон улуг чидириге таварышкан.

Ава-Танды Тывазынга ынакшылы шончалайың часкы хүнге чынып өзери азы чазын чанып келген куштарның эдери дег уян үнүг шүлүкчү Зоя Алдын-ооловна Намзырай үр эвес аарып чорааш, мөчээн.

Тываның чогаалчылар болгаш Тываның композиторларының чогадыкчы эвилелдеринин, Россияның журналистер эвилелиниң кежигүнү, Тываның культуразының алдарлыг ажылдакчызы, шүлүкчү Зоя Алдын-ооловна Намзырай 1941 чылдың сентябрь 7-де Барыин-Хемчик кожуунун Биче-Тейге төрүттүнген.

Школа соонда Кызыл хоорайга ийи чыл хуусаалыг библиотека курстарын дооскаш, башкы институтунга лаборант болуп ажылдавышаан, Канскының библиотека техникумун бот-өөредилге-биле доозуп алган. 1976-1998 чылдарда Тываның ном үндүрер черинге машинакчылап ажылдап чорааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнген.

Ол — «Анай-Хаак» (1969), «Шончалай» (1976), «Дуруялыг шөл» (1986), «Аяк хээлиг Тыва чуртум» (1994), «Өндүр бедик Саяннар» (2002), «Тайбың угадыг» (2006), «Казылганның өкпөң чечээ» (2008) деп чүс-чүс кижилерин чүрээп өөртүп,

Ш.В.Кара-оол, Ш.С.Иргит, С.И.Тен, А.П.Дамба-Хуура, В.И.Ендан, А.М.Монгал, Ю.Ю.Ананьин, В.О.Донгак, П.А.Морозов, К.Т.Даваа, Ш.Х.Хопуя, О.С.Саая, К.Б.Саган-оол, В.Д.Кара-Са, Ю.А.Килижеков, Ш.Ч.Монгуш, А.Г.Гришеленок, О.В.Дугу, С.Ю.Сюрю, К.А.Бичелдей, Ш.Т.Куулар, Ч.Ч.Куулар, А.С.Хоюгба, Х.О.Ооржак, М.Б.Кенин-Лопсан, Е.Д.Танова, А.А.Даржа, В.Б.Х.Монгуш, К.К.К.Чооду, М.Б.Ховалыг, Н.Ш.Куулар, Э.Б.Мижик, Ш.М.Суваң, А.О.Хертек, А.С.Шоюн, Д.Х.Күнзегеш, М.А.Хадахан, Г.И.Принцева, А.Х.О.Ховалыг, З.Б.Самдан, Л.С.Мижит, В.С.Салча, Л.Х.Иргит, Б.О.Казырыкпай, Иргит Золбаяр.

хөлзеткен шүлүк номнарының автору.

Чогаал ажылын 1957 чылда эгелээн. Ынчан «Москва», «Боркоданнар», «Анай-Хаак» де баштайгы шүлүктерин «Сылды чыгаш», «Тываның аныяктары» солуннарга парлаткан. Зоя Алдын-ооловна — бойдустан салым чаяанныг лирик.

Үстүнде адаан номнарының аттары-ла авторнун намдарының оон байлак иштики делегейини кижилерге болгаш төрөөн черин ынааның дугайында хөйүн чугалап турар. «Шончалайым» (аялгы Григорий Базырны), «Эглекер куштарым» (аялгы Кал оол Баазаң-оолдуу), «Шагда чүс сөглөвээн сен» (аялгы Александр Лаптаңны) болгаш оон-да өске хөй-хөй оон чогаалдар кайгамчык уян, чараш ырлар болгонда непертээн. Оон чогаалдар ие кижиниң көрүжү-биле ханонзагай эриг хөөнүг. Улусчу бодун сөстери-биле аялга чогаады кижилерниң сеткил-чүрээнге дэкаапар шынарлыг. Амыдыралынак, күш-ажылга шыдамы туруштуг чорааны-биле ол чүг чогаалчы эвес, хөйге билдин чогаал шинчилекчизи, эртемде база улуг дуржулгалыг тергик башкы ийис уругларының, инженер база сайгарлыкчы ийи оолдарының авазы, ажы-төлүнүн уругларының эргим энези.

Чоокку үеде чогаал ажылына улам ханылавышаан, ажы-төлүн ажы-төлүн-даа азыражып, аңа оорай чай-хос чок, чырыкче үнмэ уран чугаалар, чечен чүүлде болгаш шүлүк номнарын белетки тургаш, ажы-төлү, улус-чон бистер бүгүден арай-ла элек чарылды.

Төрөөн черин, бурун төөгүл чонун төлөтпө-биле алгап чораа хөй ажы-төлүн топтуг кижиле кылдыр кижизидип өстүрүп каа салым-чаяанныг чогаалчы, авырадыг аваның, энерелдиг энеңиң эгим оуру бистерниң сеткил-чүрээвиске кезээ мөңгөде, имителбес чула дег хып, чырып арта

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 30 квартиралыг, чурттаарына аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдіг квартира — 44 дөрбелчин метр;

2 өрээлдіг квартира — 72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгасын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а, телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактын соонда 5-89-31. Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-2525. БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизи берип турар.

ЧАРЛАЛ

Шагаан-Арыгның 2 дугаар ортумак школазын 1970 чылда доосканнарны Шагаан-Арыг хоорайда «Эжим» кафезинин чанынга ИЮЛЬ 3-ТЕ 2 ШАКТА чыгырын чалап тур.

Харылзажыр телефону: 89233869473.

КУШ ЧОК ДЕП
САНААР

Кызыл хоорайда «Кадеттер школа-интернады» күрүнениң өөредилге албан черинин 2005 чылда Шолбан Хүлер-оолович САЛЧАКТЫҢ адынга тывысканы сериязы Б. №3904665 аттестадының читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: нийтилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, очулга — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, чагаа — 2-17-09, улутпур — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 14080. Чагыг 76. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ШЫН

АГАР САНЫЫЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН — 1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харылаар.